

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΡΘΑΛΙΤΗΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

Η νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων, ή έπιβολή μιᾶς οικονομικῆς μονοκρατορίας συμφερόντων, ή κυριαχική άγγλο-αμερικανική επίδραση σ' όλους τους τομείς τῆς ζωῆς, και κυρίως ή άλματώδης επέκταση τῶν σύγχρονων ήλεκτρονικῶν μέσων έχουν δημιουργήσει νέα δεδομένα και στον χώρο τῆς γλώσσας. Ἡ αυξανόμενη άγωνία επικεντρώνεται στη διατήρηση και τήν έπιβίωση τῶν έθνικῶν γλωσσῶν. Μέσα σ' αυτό το παγκόσμιο γλωσσικό χωνευτήρι οί έθνικές γλώσσες κινδυνεύουν να αλλοιωθούν, άκόμη και να εξαφανιστούν. Το πρόβλημα εμφανίζεται έντονότερο στις λεγόμενες μικρές γλώσσες – στην έλληνική έν προκειμένω – τις όποιες ο όδοστρωτήρας τῆς γλωσσικῆς όμοιομορφίας άπειλεί να συνθλίψει.

Ἄς διευκρινίσουμε όμως κάτι: το πρόβλημα δέν έντοπίζεται τόσο στην έπιφάνεια τῆς γλώσσας (τότε ή άσθένεια θα ήταν εύκολα ιάσιμη), αλλά σε μιᾶ υποδόρια αλλοίωση τῆς βαθύτερης δομῆς της. Δέν πάσχει ή έπιδεμίδα αλλά το βαθύτερο γλωσσικό σώμα, του όποιου όλα τα όργανα άφαιρούνται τεχνηέντως και αντικαθίστανται από άλλα, έτσι ώστε υπό τήν αυτή φαινομενικά μορφή να λανθάνει μιᾶ διαφορετική γλώσσα. Πιο άπλά: ή ταυτότητα τῆς γλώσσας μας κινδυνεύει, όχι γιατί εισβάλλουν συνεχώς άγγλικές κέξεις, αλλά γιατί ή θεσμική γλώσσα, άκόμα κι αν δέν περιέχει καμιά άγγλική λέξη, θυμίζει μετάφραση άγγλικού κειμένου.

Ἡ άπώλεια, λοιπόν, τῆς γλωσσικῆς ίθαγένειας, τῆς άτομικότητας τῶν έπιμέρους γλωσσῶν, παρουσιάζεται ως άποτέλεσμα τῆς έπιβολῆς ένός παγκόσμιου γλωσσικού μοντέλου, μιᾶς άγγλωσσης γλώσσας, πού ένσαρκώνεται στις υπόλοιπες. Ἡ διεθνῆς θεσμική έσπεράντο, δίχως να καταργεί έξωτερικά τις άλλες γλώσσες, τις καταλύει έσωτερικά, μετατρέποντάς τις, κυρίως στη θεσμική τους διάσταση, σε αντίγραφα της, πού τυχαία φορούν το ένδυμα τῆς έλληνικῆς, τῆς πορτογαλικῆς κ.τ.λ.

Ἐπωμένως, ή γλωσσική αλλοτρίωση δέν ξεκινά από τη βάση αλλά από τήν κορυφή τῆς κοινωνικῆς και μορφωτικῆς πυραμίδας. Μεγαλύτερη ζημία στη γλώσσα από τήν άργκό του έφήβου, τή χυδαιολογία του φαντάρου ή τήν τραχύτητα

τοῦ ἐργάτη προκαλεῖ ἡ ἀνευρη, ἄχρωμη κι ἄοσμη γλῶσσα ἐνὸς πανεπιστημιακοῦ συγγράμματος, οἱ ξύλινες κοινοβουλευτικὲς ἀγορεύσεις κι οἱ ὀμιλίαι ποὺ διανθίζουν τὰ ποικιλώνυμα συνέδρια.

Ἄς ἔρθουμε τώρα σὲ μιὰ εἰδικότερη μορφή λόγου, τὸν λογοτεχνικό. Ὁ λογοτεχνικός λόγος συνιστᾷ τὸ κατεξοχὴν ἐξατομικευμένο, πρωτότερο εἶδος λόγου. Στὴ λογοτεχνία ἐπανοθέτουμε ἢ ἀναζητοῦμε τὸ πολυτιμότερο κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἐπωμένως, τὸ ζητούμενο ἐδῶ εἶναι μιὰ βαθύτερη ἰθαγένεια. Ἕνας τόπος ἀποκλειστικὰ δικός μας καὶ μιὰ γλῶσσα ἀποκλειστικὰ δική μας.

Ἀποτελεῖ ἡ γλωσσικὴ ἰθαγένεια – στὴν περίπτωσή μας ἡ ἑλληνικὴ – συγγραφικὴ ἀρετὴ καὶ τεκμήριο αὐθῆ εντικότητας καὶ ποιότητας. Ἡ ἐγχώρια ταυτότητα συνιστᾷ ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς συγγραφικῆς ταυτότητας. Ἡ εὐδιάκριτη σφραγίδα μιᾶς ὀρισμένης γλωσσικῆς παράδοσης ὀριοθετεῖ τὸ πεδίο μέσα στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἀνθίσει τὸ προσωπικὸ ὕφος ἢ τὸ τελευταῖο εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ πέραν αὐτῶν τῶν ὀρίων;

Φοβοῦμαι πὼς κάθε προσπάθεια νὰ θεωρήσουμε τὴν ἐμφανὴ γλωσσικὴ ἰθαγένεια ὡς ἀπαραίτητο ὄρο συγγραφικῆς γνησιότητας καὶ ποιότητας θὰ προσέκρουε σὲ σοβαρὲς δυσχέρειες. Πάντα θὰ συναντοῦμε πολὺ καλὰ κείμενα ποὺ οἱ ρίζες τους δὲν καταβυθίζονται στὸ υπέδαφος τῆς παράδοσης καὶ πολλὰ ἄλλα μέτρια μὲ ἀπαραχάρακτα πιστοποιητικὰ αὐτοχθονία. Γλωσσικὴ ποιότητα ἐπωμένως, καὶ γλωσσικὴ ἰθαγένεια εἶναι δύο διαφορετικὰ πράγματα. Τὸ ἓνα μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς τὸ ἄλλο. Μάλιστα, ὅσο εὐρύτερο γλωσσικὸ φάσμα ἐποπτεύουμε καὶ σὲ ὅσο μεγαλύτερο βάθος χρόνου, τόσο ἡ ἴδια ἢ ἔννοια τῆς γλωσσικῆς ἰθαγένειας καθίσταται ἀσαφὴς καὶ ἀμφίβολη. Τί σχέση ἔχουν μεταξύ τους μιὰ ὠδή τῆς Σαπφούς, ἓνας βυζαντινὸς κανόνας κι ἓνα κλέφτικο τραγούδι; Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἔννοια μιᾶς ἀρραγοῦς ἰθαγένειας, ποὺ θὰ χαρακτήριζε ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου μέχρι σήμερα, ἀποτελεῖ αὐθαίρετο χιμαιρικὸ κατασκεύασμα. Μέσα στὸν ἀπέραντο ὠκεανὸ τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας ἀναδύονται σὰν νησίδες πολλὲς διακριτὲς ἰθαγένειες ποὺ κάποτε ἐπικοινωνοῦν νηταξύ τους, ἀλλὰ πιὸ συχνὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ ἄλλες ἀλλόγλωσσες νησίδες.

Ὅταν ὁμως ἡ ἀναζήτηση τῆς συγγραφικῆς ταυτότητας καὶ ἡ ἀναμόχλευση τῆς γλωσσικῆς καὶ πνευματικῆς ἰθαγένειας τοῦ γράφοντος συνυπάρχουν καὶ συνεργάζονται, τότε τὸ ἓνα ἐνισχύει τὸ ἄλλο, τὸ ἀτομικὸ ταλέντο ἀναβαπτίζει τὴν

παράδοση και ή παράδοση, με τη σειρά της, ανακαινίζεται και ενδυναμώνεται μέσα από την προσωπική δημιουργία. Έτσι στους μείζονες συγγραφείς μας ή αναζήτηση της βαθύτερης ιθαγένειας συμβάδιζε με μιαν αναδίφηση της ελληνικής γλωσσικής παραδοσης. Διαισθάνονταν εκείνοι πώς μόνον αν σκύψουν στις πηγές του λαϊκού λόγου ή ανακαλύψουν ξανά, δίχως τις παρωπίδες της σχολικής χρηστομάθειας, τη μακραίωνη λόγια κληρονομιά μας θά μπορέσουν να απογαλακτίσθουν από την Έσπέρια και να προσδώσουν στα έργα τους γνησιότητα και πρωτοτυπία.

Η βαθύτερη αυτή ιθαγένεια μέχρι τώρα είχε συνήθως τα χαρακτηριστικά όρισμένου τόπου, υλικού ταυτόχρονα και πνευματικού, ύπαρκτου και ιδεατού, και μιᾶς ιδιαίτερης γλωσσικής έκφρασης, μιᾶς προσωπικής «ντοπιολαλιάς». Η Κρήτη του Καζαντάκη, ή Σκιάθος του Παπαδιαμάντη, ή Ἀλεξάνδρεια του Καβάφη, τὸ Αἶγαίο του Ἐλύτη ἀποτελοῦν τέτοιους τόπους, πού βρίσκονται στους ἀντίποδες τῶν κοινῶν τόπων και κατοικοῦνται ἀπό τέτοιες προσωπικές «ντοπιολαλιές», φτιαγμένες ὅμως ἀπό τὰ υλικά τῆς ἀληθινῆς φωνῆς τοῦ τόπου.

Ἀκόμα κι ἂν πλέον τὸ ιδεῶδες τῆς ἐλληνικότητας, ὅπως τὴν ὀραματίστηκε ἡ γενιὰ οὐ 30, ἀνήκει στοῦ παρελθόν, βέβαιο παραμένει πῶς στοῦ πλαίσιο τῶν ἐκλεκτικῶν συγγενειῶν, τῆς δημιουργικῆς ἐκλογῆς και τῆς σύνθεσης ἐγχωρίων και ἀλλοτρίων, παλιῶν και νέων, συστηματικές ἀνασκαφές ἐργασίες στοῦ ὑπέδαφος τῆς γλωσσικῆς μας παράδοσης μποροῦν νὰ βοηθήσουν τὸν συγγραφέα νὰ χτίσει τὸ δικό του γλωσσικό – κι ὄχι μόνον – ὄραμα.

Ἀναζήτηση συγγραφικῆς ταυτότητας, ὄριμη συνδιαλλαγή με τὴ Δύση ὡς ἴσος πρὸς ἴσον (ὄχι δουλική μίμηση), ἀναμόχλευση τῆς γλωσσικῆς ιθαγένειας (δηλαδή τῆς παράδοσης, μιᾶς κι ἡ γλώσσα ἀποκρυσταλλώθηκε στὰ κείμενά της, οἱ ὄροι αὐτοὶ τίθενται διαφορετικὰ σὲ κάθε ἐποχή και ἀπὸ κάθε συγγραφέα. Τὸ πῶς και ἂν θὰ τὰ συναδελφώσει ὅλα αὐτά, θὰ δείξει τὸ μέτρο τῶν δυνάμεών του.